

Ryszard Brol

Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu

INNOWACYJNOŚĆ REGIONU W TEORII I PRAKTYCE

Streszczenie: Triadę cyklu innowacyjnego: *invention* – *innovation* – *diffusion* można identyfikować i analizować w odniesieniu zarówno do podmiotów i sektorów gospodarki, jak i do układów terytorialnych w wymiarze globalnym, narodowym, regionalnym i lokalnym. W publikacji zostało zdefiniowane pojęcie innowacji i innowacyjności regionu jako kategorii ekonomicznej. Określone zostały również relacje między rozwojem regionalnym a innowacyjnością gospodarki regionalnej. Dokonano też identyfikacji instrumentów stymulowania innowacyjności regionów w ramach polityki regionalnej kreowanej przez Unię Europejską oraz regionalne jednostki samorządu terytorialnego.

Słowa kluczowe: innowacyjność, rozwój regionalny, regionalna strategia innowacji, regionalny system innowacji.

1. Wstęp

Celem artykułu jest przeniesienie kategorii innowacyjności na poziom lokalnych i regionalnych jednostek terytorialnych. Realizacja celu wymagała zdefiniowania pojęć innowacji i innowacyjności jako kategorii ekonomicznych, określenia relacji między rozwojem regionalnym a innowacyjnością gospodarki regionalnej oraz identyfikacji instrumentów stymulowania innowacyjności w ramach polityki regionalnej.

2. Innowacyjność jako kategoria ekonomiczna

Innowacyjność jest w swej istocie kategorią ekonomiczną. Do teorii ekonomii pojęcie innowacji i innowacyjności wprowadził J.A. Schumpeter, który – definiując innowacje jako zastosowanie i upowszechnianie w praktyce nowych rozwiązań – wyróżnił trzy następujące po sobie sekwencje składające się na cykl innowacyjny: *invention* – *innovation* – *diffusion* [Schumpeter 1960]. Definicja ta wprowadza rozróżnienie między wynalazkiem a innowacją, która rozumiana jest jako proces wdrażania i praktycznego zastosowania nowego produktu, procedury lub wzorca postępowania – jeśli spełniają one cechy nowości. Etapem zamykającym cykl innowacyjny jest dyfuzja innowacji w ramach gałęzi gospodarki, a także – poprzez odpowiednią ich adaptację – dyfuzja międzygałęziowa i przestrzenna. Koncepcja

triady Schumpetera odnosi kategorię innowacji do zmian podlegających procesowi komercjalizacji. Oznacza to, że z innowacją mamy do czynienia wtedy, gdy efektem zmian są produkty lub procesy mające wartość ekonomiczną [Świtalski 2005, s. 80-81].

Prezentowana rynkowa koncepcja procesu (cyklu) innowacyjnego definiuje innowacyjność jako zdolność podmiotów do uczestnictwa w tym procesie, uczestnictwa w roli kreatora innowacji – innowatora, lub w roli podmiotu mającego zdolność do absorpcji innowacji – beneficjenta. Zmiana dokonana przez innowatora staje się innowacją, gdy spełnia istotne cechy warunkujące potraktowanie zmiany jako innowacji. W szczególności innowacja jest efektem zmiany – wprowadzonej w sposób świadomy, celowy i trwały – modyfikującej albo wprowadzającej nowe elementy do sposobu lub efektów funkcjonowania podmiotu kreującego i podmiotów aplikujących innowacje. Prezentowane w literaturze przedmiotu definicje innowacji, innowacyjności oraz dyfuzji innowacji nawiązują do koncepcji Schumpetera. Zdaniem P.F. Druckera innowacja powinna być traktowana jako narzędzie przedsiębiorczości [Drucker 1994, s. 54-55]. Może ona pojawić się w projekcie, produkcie, w technice marketingu, usłudze dla klienta, organizacji lub metodach zarządzania – dlatego, mówiąc o innowacji, nie mamy na myśli pojęcia technicznego, ale ekonomiczne lub społeczne. W sposób zwięzły – podkreślający aspekt ciągłości, nowości i konieczności wdrożenia do praktyki – definicję innowacji formułuje E. Okoń-Horodyńska: „innowacja jest procesem polegającym na przekształceniu istniejących możliwości w nowe idee i wprowadzanie ich do praktycznego zastosowania” [Okoń-Horodyńska 2003, s. 47]. Rozbudowaną definicję innowacji prezentuje W. Świtalski, który w istotny sposób rozwinął koncepcje Schumpetera i Druckera, a dokonując typologii innowacji, klasyfikuje innowacje na podstawie czterech kryteriów [Świtalski 2005, s. 67-108]:

- kryterium nośnika lub przedmiotu innowacji – wyróżnia się tutaj innowacje typu produktowego, typu procesowego oraz innowacje organizacyjne;
- kryterium znaczenia innowacyjności – innowacje przełomowe, podstawowe, przyrostowe;
- kryterium oryginalności innowacji – innowacje oryginalne (absolutne), innowacje wtórne (naśladowcze);
- kryterium źródła innowacji – innowacje powstałe jako rezultat wykorzystania wyników badań i prac rozwojowych, innowacje będące rezultatem wykorzystania wyników badań rynku, innowacje powstałe jako rezultat działań racjonalizujących produkt lub proces, innowacje wprowadzone w wyniku nieoczekiwanych zdarzeń, innowacje wtórne będące kopiami innowacji zastosowanych przez inne jednostki.

Zaprezentowana typologia innowacji może stanowić podstawę rozwinięcia ekonomicznego aspektu problematyki innowacji również w zakresie relacji między innowacyjnością a konkurencyjnością regionu oraz rozwojem regionalnym.

3. Relacje między innowacyjnością regionu a rozwojem regionalnym

Relacje między innowacyjnością a konkurencyjnością, rozpatrywane w aspekcie procesów globalizacji i integracji ekonomicznej, wymagają ujęcia terytorialnego, obejmującego uwarunkowania globalne, narodowe, regionalne i lokalne triady innowacyjnej: *invention – innovation – diffusion*. Innowacyjność jest największym wyzwaniem XXI wieku, określa bowiem pozycję konkurencyjną nie tylko podmiotów i sektorów gospodarki, ale również ugrupowań integrujących się krajów, poszczególnych państw, regionów, lokalnych jednostek terytorialnych (gmin), a także – formalnie nie zdelimitowanych – regionalnych i lokalnych układów funkcjonalno-przestrzennych, np. klastrów. Podejście takie prezentuje M. Porter, według którego przewaga konkurencyjności określonych terytoriów jest osiągnięta przez działania innowacyjne [Porter 2001].

W literaturze przedmiotu prezentowane są różne definicje rozwoju regionalnego formułowane w toku prac naukowo-badawczych, a także procedur aplikacyjnych dotyczących gospodarki regionalnej. Definicje te – w zależności od celu badań – różnią się zakresem tzw. pól rozwoju regionalnego, a także sposobem identyfikowania głównych sił sprawczych rozwoju regionu oraz wyjaśniania mechanizmu ich oddziaływania na określone pola rozwoju regionalnego. Zakres takich pól oraz kryteria identyfikacji czynników rozwoju zależne są od kontekstu, którego badania i procedury aplikacyjne dotyczą. Najczęściej kontekst ten stanowią zagadnienia sytuujące się w zakresie: polityki gospodarczej, transformacji systemowej, polityki intra- i interregionalnej, planowania strategicznego oraz programowania rozwoju w regionach, a także integracji europejskiej oraz procesów globalizacji.

W niniejszej publikacji problemy rozwoju regionalnego postrzegane są w kontekście innowacyjności regionu, rozumianej jako zdolność podmiotów gospodarki regionalnej do uczestnictwa w cyklu innowacyjnym: *invention – innovation – diffusion*. Chodzi tu zarówno o zdolność uczestnictwa w tym cyklu w roli kreatora innowacji – innowatora, jak i w roli podmiotu mającego zdolność do absorpcji innowacji – absorbenta. Zmiana dokonana przez innowatora staje się innowacją, gdy spełnia istotne cechy warunkujące potraktowanie zmiany jako innowacji. W szczególności innowacja jest efektem zmiany – wprowadzonej w sposób świadomy celowy i trwały – modyfikującej albo wprowadzającej nowe elementy do sposobu lub efektów funkcjonowania podmiotu kreującego i podmiotów aplikujących innowacje. Tak rozumiana innowacja może się pojawić np. w projekcie, produkcie, w strukturze organizacyjnej; w różnego rodzaju usługach, zarówno komercyjnych, jak i społecznych usługach publicznych; w metodach zarządzania i marketingu; w kształtowaniu ładu przestrzennego oraz eksploatacji i ochronie zasobów ekosystemu. Pojęcie innowacji i innowacyjności można usytuować – podobnie jak kategorię rozwoju regionalnego – w szerokim zakresie dokonujących się zmian w sferze gospodarki, przestrzeni

i społeczności regionu. Określenie relacji między innowacyjnością regionu a rozwojem regionalnym wymaga dokonania identyfikacji zarówno endogenicznych, jak i egzogenicznych czynników, kreujących i stymulujących rozwój oraz innowacyjność regionu w wymienionych sferach traktowanych jako pola rozwoju regionalnego. W ramach każdej z wymienionych sfer można zidentyfikować przesłanki, czynniki, przejawy i efekty mające cechy wspólne dla rozwoju regionalnego oraz innowacyjności regionu. W obrębie każdego pola rozwoju regionalnego znajdują zastosowanie charakterystyczne dla różnych dyscyplin nauki metody i narzędzia identyfikacji i pomiaru zaawansowania zmian w procesach innowacyjności oraz rozwoju regionalnego.

Szerokie spektrum zjawisk i procesów o charakterze społecznym, gospodarczym i przestrzennym, sumujących się w postaci kategorii rozwoju regionalnego, sprawia, że rozwój regionu jest wynikiem działalności różnych podmiotów – firm, instytucji, władz publicznych, mieszkańców regionu – oraz wzajemnych relacji i interakcji zachodzących między tymi podmiotami. Z jednej strony bowiem procesy identyfikowane jako rozwój regionalny stanowią efekt mikroekonomicznych zachowań firm i inwestorów funkcjonujących w gospodarce rynkowej, z drugiej strony – wynikają z celowej, planowej, mającej charakter strategiczny działalności podmiotów kreujących politykę regionalną oraz politykę lokalną. W sytuacji gdy efekty rynkowych zachowań podmiotów gospodarki regionalnej oraz planowane i realizowane cele polityki regionalnej nie są z sobą sprzeczne, lecz mają charakter komplementarny, kreowane są przesłanki rozwoju regionalnego, rozumianego jako proces pozytywnych zmian wzrostu ilościowego i postępu jakościowego w regionie. Analogiczną relację można zidentyfikować w odniesieniu do innowacyjności regionu, rozumianej jako zdolność regionalnych podmiotów – funkcjonujących w sferze gospodarczej, społecznej oraz w regionalnym ekosystemie – do kreowania i (lub) absorpcji innowacji. Tak rozumiana innowacyjność regionu może być rezultatem zarówno zachowań rynkowych regionalnych podmiotów, jak i efektem polityki prowadzonej przez samorządowe podmioty posiadające kompetencje i środki oddziaływania na przestrzeń, społeczeństwo i gospodarkę w regionie. Przyjąć więc można, że postępy w zakresie innowacyjności regionu oraz rozwój regionalny mają charakter procesów komplementarnych, wzajemnie się stymulujących. Wyższy poziom rozwoju regionalnego skutkuje większą zasobnością podmiotów gospodarki regionalnej, a tym samym zwiększa ekonomiczną – a pośrednio również organizacyjną i technologiczną – zdolność zaangażowania takich podmiotów do uczestnictwa w triadzie *invention – innovation – diffusion*. Dotyczy to zarówno podmiotów sektora biznesowego w regionie, jak również podmiotów gospodarki samorządowej oraz lokalnych i regionalnych podmiotów władzy publicznej, kreujących politykę lokalną i regionalną. Jednocześnie wyższy poziom zdolności regionalnych podmiotów do kreowania innowacji, a także ich absorpcji jest istotnym czynnikiem tworzącym endogeniczne (gospodarcze, społeczne i przestrzenne) potencjały rozwoju regionalnego. Jest także czynnikiem stymulującym zdolność tych potencjałów do korzystania z egzogenicz-

nych szans rozwoju regionalnego, będących efektem m.in. procesów integracji europejskiej, a także procesów globalizacji.

Dynamika rozwoju regionalnego jest pochodną działania czynników endogenicznych, egzogenicznych oraz czynników określających endogeniczną zdolność regionu do reagowania na zmiany w makrootoczeniu.

Rozwój regionalny jest przykładem autonomicznego modelu rozwoju, tzn. rozwoju opartego na wewnętrznym potencjale tkwiącym w danej jednostce terytorialnej. Czynniki endogeniczne stanowią główną siłę sprawczą tego rozwoju. W skład tej grupy wchodzić czynniki określające zdolność rozwojową zasobów stanowiących gospodarkę regionalną. Przyjąć można, że gospodarkę regionalną tworzą – rozumiane jako zasoby generujące ilościowe i jakościowe korzyści – następujące rodzaje kapitałów: kapitał naturalny (walory lokalizacyjne przestrzeni i zasoby ekosystemu), kapitał rzeczowy (potencjał produkcyjny i infrastrukturalny, zasoby finansowe), kapitał ludzki (zasób demograficzny i jego struktura) oraz kapitał społeczny (organizacje, relacje i interakcje społeczne tworzące regionalne społeczeństwo obywatelskie).

Do czynników rozwoju regionalnego stymulujących strumień korzyści generowanych przez kapitał naturalny regionu należy zaliczyć m.in.: potencjał rozwojowy infrastruktury proekologicznej, eksploatację zasobów środowiska przyrodniczego zgodne z zasadą ekorozwoju (na tzw. obszarach chronionych) oraz zasadę zrównoważonego rozwoju (na obszarach zurbanizowanych), świadomość ekologiczną, wartość lokalizacyjną przestrzeni wynikającą z warunków fizjograficznych, funkcjonalności i położenia przestrzeni regionalnej, a także skuteczność marketingu przestrzeni.

Opracowane w formule planowania partycypacyjnego i realizowane we wszystkich polskich województwach strategie rozwoju regionalnego nawiązują do koncepcji zrównoważonego rozwoju sfery gospodarczej, społecznej i przestrzennej. Warunkiem realizacji strategicznych celów rozwoju w sferze regionalnego ekosystemu jest endogeniczna zdolność do kreowania eko-innowacji, rozumianych jako proekologiczne nowości (w technologii, organizacji, zarządzaniu, promocji, edukacji ekologicznej, planowaniu przestrzennym, marketingu przestrzeni), które zmniejszają lub zapobiegają negatywnemu oddziaływaniu regionalnych podmiotów na środowisko naturalne. Eko-innowacje mogą mieć charakter: innowacji produktowych (np. nowy produkt zmniejsza lub eliminuje szkody środowiskowe), innowacji procesowych (np. zmiana procesu technologicznego bardziej szanuje jakość środowiska), innowacji struktur organizacyjnych (np. nowa struktura integruje ochronę środowiska z innymi zadaniami realizowanymi w regionie), innowacji w zakresie metod lub procedur zarządzania (np. zarządzanie środowiskiem zgodnie z ekologicznym systemem wartości); innowacją jest również stosowanie nowych mechanizmów prawnych i ekonomicznych stymulujących uczestnictwo podmiotów regionalnej gospodarki w cyklu: *invention* – *innovation* – *diffusion* w zakresie kształtowania ładu przestrzennego oraz równowagi regionalnego ekosystemu.

W polu rozwoju regionalnego, obejmującym potencjał produkcyjny i infrastrukturalny oraz zasoby finansowe, czynnikami rozwoju są m.in.: elastyczność struktury gospodarki regionalnej oraz rynku pracy, skala popytu inwestycyjnego w regionie kształtowana przez inwestycje rynkowych podmiotów gospodarczych oraz inwestycje sektora społecznych usług publicznych, zasobność regionalnego i lokalnych budżetów, a także samorządowa – stymulująca przedsiębiorczość – oferta korzyści zewnętrznych. Kluczowym czynnikiem rozwoju jest w tym przypadku zdolność podmiotów gospodarki regionalnej do uczestnictwa w cyklu innowacyjnym. Bezpośrednim efektem takiej zdolności jest kreacja i absorpcja innowacji, tj. nowych produktów, procesów produkcyjnych, metod zarządzania, struktur organizacyjnych (*reengineering*), a także prawnych, ekonomicznych i gospodarczych instrumentów regionalnego i lokalnego oddziaływania na sferę gospodarczą w regionie. Poziom innowacyjności podmiotów gospodarczych oraz samorządowych podmiotów wyposażonych w kompetencje regulacyjne w sferze gospodarczej decyduje o ogólnym poziomie innowacyjności regionu.

W warunkach globalizacji innowacyjność gospodarki jest wyjściowym, sprawnym etapem triady cyklu rozwoju gospodarczego w regionie, który obejmuje: INNOWACYJNOŚĆ REGIONU – KONKURENCYJNOŚĆ REGIONU – ROZWÓJ REGIONALNY. W tym przypadku innowacyjność nie jest sama w sobie celem, ale stanowi środek do zwiększenia konkurencyjności gospodarki regionu, a w efekcie finalnym – do rozwoju gospodarki regionalnej.

Nie każda nowość jest innowacją. Warunkiem uznania nowości za innowację jest jej racjonalność, wyrażająca się w spełnieniu jednego z trzech następujących warunków [Świtalski 2005, s. 172]:

- warunku redukcji kosztów: producent lub usługodawca, gwarantując dotychczasową jakość produktu lub usługi, może sprzedawać efekty swojej pracy po niższej cenie przy zachowaniu dotychczasowego poziomu opłacalności albo, zachowując cenę, uzyskać wyższy poziom rentowności; efektem spełnienia tego warunku jest poprawa konkurencyjności firm stwarzająca szansę rozwoju;
- warunku podwyższonej jakości: podwyższona jakość poprzez poprawę walorów użytkowych, trwałości, niezawodności, estetyki produktu (usługi) – przy niezmięnionej cenie – oznacza poprawę konkurencyjności, umożliwiając zwiększenie skali produkcji i sprzedaży, a tym samym osiągnięcie korzyści warunkujących rozwój firmy w strukturze gospodarki regionalnej;
- warunku współmierności ceny i jakości produktu: podwyższona jakość produktu, wyższa cena, nie zmniejszona relacja określonego miernika jakości w stosunku do oceny – a w efekcie lepsza pozycja konkurencyjna firmy na regionalnym i ponadregionalnym rynku zbytu, co skutkuje możliwością rozwoju firmy.

Spełnienie każdego z wymienionych warunków racjonalności w odniesieniu do innowacji produktu (usługi) prowadzi do wytwarzania indywidualnego potencjału konkurencyjności, określonego dla poszczególnych funkcjonujących w gospodarce regionalnej podmiotów gospodarczych. Suma tych potencjałów określa poziom

konkurencyjności regionu w sferze gospodarczej. Wyższy poziom konkurencyjności regionu jest kluczowym czynnikiem rozwoju regionalnego. Siłą sprawczą wzrostu konkurencyjności regionu, a w konsekwencji – rozwoju regionalnego, jest w omawianym przypadku innowacyjność firm funkcjonujących w strukturze gospodarki regionalnej.

Endogeniczną siłą sprawczą, kreującą innowacyjność regionalnej (a także lokalnej) jednostki terytorialnej, a także rozwój regionalny oraz rozwój lokalny, są zasoby kapitału ludzkiego oraz kapitału społecznego w regionie. Regionalny kapitał ludzki obejmuje wiedzę, umiejętności, doświadczenie i intelektualne możliwości twórcze jednostek, mające wartość ekonomiczną dla podmiotów funkcjonujących w gospodarce regionalnej. Wartością ekonomiczną jest w tym przypadku zdolność regionalnej społeczności do innowacyjnych zachowań w trakcie wykonywania zadań w różnych regionalnych endogenicznych uwarunkowaniach, a także umiejętność reagowania na innowacyjne zmiany w makrootoczeniu regionu, dla których nośnikiem dyfuzji są np. procesy globalizacji oraz integracji europejskiej. Najważniejszym zasobem współczesnej gospodarki jest wiedza będąca produktem kapitału ludzkiego, a najistotniejszym procesem – uczenie się, którego efektem jest wytwarzanie wiedzy, co skutkuje wyższą wartością kapitału ludzkiego. Cechą dynamicznie rozwijających się regionów jest przewaga wartości zasobów związanych z wytwarzaniem wiedzy i kapitałem ludzkim nad kapitałem rzeczowym i naturalnym [Różga 2004, s. 33]. Jednocześnie w regionach tych zmienia się struktura kapitału ludzkiego – maleje rola ilościowego wymiaru zasobów pracy oraz podstawowych odtwórczych umiejętności i kwalifikacji na rzecz kreatywności i innowacyjności. Zmiany takie umożliwiają prowadzenie badań i aplikowanie wysokiej techniki w gospodarce regionu oraz kreowanie silnych wewnętrznych więzi współpracy gospodarczej, społecznej i instytucjonalnej, a tym samym sprzyjają tworzeniu środowiska innowacyjnego i budowaniu w regionie gospodarki opartej na wiedzy [Mempel-Śnieżyk 2008, s. 287-291]. Teoria rozwoju endogenicznego zakłada, że wszystkie regionalne kapitały (naturalny, rzeczowy, ludzki, społeczny) powstają w wyniku akumulacji. W przypadku kapitału ludzkiego istotnym z punktu widzenia źródeł innowacyjności jest proces akumulacji wiedzy w postaci kapitału wiedzy, który jest źródłem innowacyjności rozumianej jako zdolność do kreowania innowacji na wszystkich polach rozwoju regionalnego.

Kapitał ludzki postrzegany jako czynnik rozwoju regionalnego jest przedmiotem badań opisanych w licznych publikacjach naukowych (m.in.: [Herbst 2007; Bal-Domańska 2009; Różga 2004; Bagieńska 2008; Welfe 2007]). Znaczenie regionalnego kapitału ludzkiego jest dostrzegane i doceniane również przez społeczności lokalne, czego wyrazem są opracowane przy udziale tej społeczności, w formule planowania partycypacyjnego, strategie rozwoju lokalnego i regionalnego. Zdecydowana większość strategicznych planów rozwoju, uchwalanych i realizowanych w regionach, powiatach i gminach, określa jakościowy rozwój zasobów kapitału ludzkiego jako strategiczny cel rozwoju.

W literaturze przedmiotu oraz w praktyce planowania strategicznego rozwoju lokalnych i regionalnych układów terytorialnych mniej dostrzegane jest znaczenie kapitału społecznego jako czynnika rozwoju regionalnego, a także jako czynnika kształtującego potencjał innowacyjny regionu. Pojęcie kapitału społecznego obejmuje sumę aktualnych i potencjalnych regionalnych i lokalnych zasobów społecznych, mających zdolność kreowania korzyści osiąganych w poszczególnych polach rozwoju regionalnego. Zasoby te obejmują [Brol 2009, s. 58]:

- trwały ład społeczny, rozumiany jako zespół wartości, norm i postaw kształtujących regionalne (lokalne) interakcje społeczne;
- trwałą zinstytucjonalizowaną sieć relacji, której elementami są podmioty gospodarki regionalnej (lokalnej) funkcjonujące w sektorze komercyjnym, sektorze społecznych usług publicznych, a także tzw. trzecim sektorze, obejmującym – zorganizowane oddolnie z inicjatywy lokalnej społeczności – stowarzyszenia, związki, fundacje i inne formalne i nieformalne organizacje charakteryzujące społeczeństwo obywatelskie;
- lokalne i regionalne relacje i interakcje społeczne przebiegające między mieszkańcami lokalnego (regionalnego) układu terytorialnego, między społecznością lokalną a instytucjami samorządowymi oraz podmiotami trzeciego sektora; relacje i interakcje tego rodzaju są źródłem nowej wartości – spoiwem łączącym lokalnych (regionalnych) aktorów społecznych w jedną całość, tworząc – z jednostek – regionalną (lokalną) społeczność.

Regionalny kapitał społeczny jest istotnym czynnikiem rozwoju regionalnego. Trwały charakter tego rozwoju jest bowiem pochodną zdolności podmiotów regionalnych do tworzenia swego rodzaju płaszczyzn porozumienia i współpracy w sferze gospodarczej, społecznej i przestrzennej regionu. Efekty tego rodzaju porozumień i współpracy stymulują powstawanie rozmaitych instytucji i organizacji, które sprawiają, że rozwój regionu nie jest jedynie funkcją różnorodnych działań rozproszonych podmiotów, lecz jest również dobrze zorganizowanym procesem współpracy podmiotów gospodarki regionalnej, grupujących się wokół realizacji społecznie akceptowanych celów strategicznych rozwoju oraz misji regionu. Można zatem uznać, że rozwój regionalny (lokalny) jest przykładem nowej logiki w polityce stymulowania rozwoju, polegającej bardziej na mobilizowaniu środowisk lokalnych i regionalnych niż na polityce bezpośredniego wsparcia różnych rodzajów działalności lub wybranych podmiotów. Kapitał społeczny odgrywa rolę stymulatora mobilizującego endogeniczne potencjały na rzecz rozwoju regionalnego. O sile oddziaływania lokalnego (regionalnego) kapitału społecznego decyduje m.in.: aktywność regionalnej społeczności, sposób organizowania się tzw. trzeciego sektora, rodzaj – opartych na zaufaniu i wspólnotności w realizacji wytyczonych celów – sieci różnorodnych wzajemnych relacji, interakcji i współzależności między mieszkańcami regionu, podmiotami samorządowymi, organizacjami trzeciego sektora oraz innymi podmiotami gospodarki regionalnej.

Tak rozumiany lokalny kapitał społeczny może stać się elementem Regionalnego Systemu Innowacji (RIS), jeśli aktywność kapitału społecznego będzie obejmować relacje ukierunkowane na stymulowanie innowacyjności regionu. W regionach podstawowym działaniem na rzecz innowacyjności gospodarki regionalnej jest opracowanie i wdrażanie regionalnych strategii innowacji. Strategie te mają budować partnerstwo na rzecz Regionalnego Systemu Innowacji. Syntetycznie formułowana – trafiająca w istotę – definicja RIS [Markowski 2008, s. 22] określa regionalne systemy innowacji jako wyodrębniony, współzależny system powiązań między organizacjami, które działają na rzecz całego systemu i bez niego nie mogą istnieć. Prezentowany cytat – w dosłownym brzmieniu – można również przyjąć jako definicję regionalnego kapitału społecznego. W pierwszym znaczeniu definicja ta dotyczy systemu tworzącego sieć funkcjonalnych powiązań między regionalnymi podmiotami działającymi w sferze innowacji i transferu technologii. Drugie znaczenie dotyczy systemu powiązań, relacji, interakcji, które działają na rzecz rozwoju regionalnego w sferze gospodarczej, społecznej i przestrzennej.

Elementami regionalnych systemów innowacji są podmioty gospodarki regionalnej. Ich systematyka umożliwi identyfikację wierzchołków tzw. złotego trójkąta schematycznie symbolizującego RIS [Gorzela 2006, s. 20]. Wierzchołkami tego trójkąta są: podmioty funkcjonujące w sferze gospodarczej regionu, podmioty naukowo-badawcze (wyższe uczelnie, instytuty naukowo-badawcze), instytucje wsparcia oferujące usługi finansowe, doradcze, edukacyjne, promocyjne oraz inne formy stymulowania regionalnych podmiotów na rzecz wsparcia innowacyjności regionu. Złoty trójkąt symbolizujący RIS zbudowany jest z trzech rodzajów instytucji stanowiących wierzchołki trójkąta, wzajemnych, wielowariantowych, zróżnicowanych pod względem poziomu i rodzaju interakcji zachodzących zarówno wewnątrz poszczególnych wierzchołków trójkąta, jak i między nimi, a także relacji RIS z otoczeniem ponadregionalnym. Skala, zakres, jakość i skuteczność interakcji tworzących RIS zależy w dużej mierze od skali i charakteru niematerialnych wartości społecznych reprezentowanych przez określoną regionalną (lokalną) społeczność, tj. od zasobów regionalnego kapitału społecznego, których wykorzystywanie pomnaża korzyści gospodarcze, w tym przypadku przejawiające się w stymulowaniu innowacyjności regionu.

Gospodarki regionalnej, podobnie jak RIS, nie da się zamknąć w granicach administracyjnych. Nie są to bowiem systemy koherentne, zamknięte i wewnętrznie zbilansowane. Ich struktura i dynamika rozwoju kształtowane są nie tylko przez endogeniczne potencjały rozwoju sfery gospodarczej, społecznej i przestrzennej, lecz również przez egzogeniczne czynniki rozwoju. Czynniki tego rodzaju zyskują na znaczeniu w warunkach trwałej tendencji nasilania się procesów globalizacji, integracji europejskiej, zmieniających się warunków makroekonomicznych, zmian ustrojowych (np. decentralizacji państwa), zmieniającej się koniunktury gospodarczej, polityki interregionalnej państwa oraz UE, konkurencyjności otaczających regionów itp.

4. Stymulowanie innowacyjności jako cel polityki gospodarczej

Współcześnie w warunkach nasilających się procesów globalizacji, przebiegających zarówno w sferze gospodarczej, jak i społecznej, a także w ekosystemie, komercjalizacja zmian o charakterze innowacyjnym nie jest koniecznym (choć pozostaje istotnym) warunkiem ich wdrożenia i upowszechnienia. W nowych okolicznościach integracji europejskiej i globalnej wioski stymulowanie innowacyjności zarówno podmiotów i organizacji, jak i – przede wszystkim – terytorialnych układów ekonomiczno-społecznych staje się istotnym makroekonomicznym instrumentem polityki gospodarczej, mającej na celu poprawę konkurencyjności gospodarki na szczeblu krajowym, regionalnym i lokalnym. Wspieranie innowacyjności układów terytorialnych staje się formą pomocy publicznej, kierowanej – przez podmioty kreujące politykę gospodarczą, społeczną, przestrzenną w wymiarze interregionalnym i intraregionalnym – do podmiotów gospodarki regionalnej i gospodarki lokalnej. W skali Unii Europejskiej strategiczne cele takiego wsparcia formułują m.in. Strategia lizbońska, Program Ramowy Konkurencyjności i Innowacji oraz polityka regionalna UE określająca (na lata 2007-2013) kryteria i procedury wsparcia proinnowacyjnego rozwoju regionów. Propozycją scenariusza realizującego politykę proinnowacyjną w skali kraju jest Program Operacyjny Innowacyjna Gospodarka, opracowany w ramach Narodowych Strategicznych Ram Odniesienia na lata 2007-2013. Działania sformułowane przez ten program, współfinansowane przez Unię Europejską, obejmują zarówno bezpośrednie wsparcie dla przedsiębiorstw, instytucji otoczenia biznesu, jednostek naukowych, jak i wsparcie systemowe wspomagające potencjał sektora B+R oraz jego zdolność do kreowania innowacji, a także stymulujące zdolności podmiotów gospodarczych do absorpcji zmian o charakterze innowacyjnym.

Na szczeblu regionalnym (wojewódzkim) podstawowym działaniem na rzecz innowacyjności gospodarki regionalnej jest opracowanie i wdrożenie Regionalnych Strategii Innowacji. Strategie te mają budować partnerstwo na rzecz regionalnego systemu innowacji. Rola władz publicznych polega na stworzeniu efektywnego systemu wdrożenia Regionalnych Strategii Innowacji oraz koncentrowaniu środków publicznych na te działania. Rolą działających w regionie jednostek naukowo-badawczych jest uprofilowanie projektów badawczych do potrzeb praktyki gospodarczej. RSI mają stymulować tworzenie konsorcjów składających się z zespołów badawczych i grupy przedsiębiorstw lub całego sektora gospodarki regionalnej zainteresowanego wdrożeniem określonych projektów badawczych. We wszystkich województwach zostały opracowane Regionalne Strategie Innowacji. Ich cechą wspólną jest to, że zawierają program wdrożenia, a także sposób ich ciągłej weryfikacji w celu dostosowania się do dynamicznie zmieniającej się sytuacji w regionie i jego otoczeniu. Celem RSI jest zbudowanie regionalnych systemów innowacji, których elementami są: Parki Naukowo-Technologiczne, Klastery, Inkubatory Technologiczne, Platformy Technologiczne, Centra Zaawansowanych Technologii oraz Centra Doskonałości. Wymienione struktury organizacyjne – integrujące działania władz

regionalnych, jednostek naukowo-badawczych oraz podmiotów gospodarczych (lub ich związków) – wymagają wysokokwalifikowanej kadry, kapitałochłonnej bazy materialnej w instytucjach B+R, publicznych środków finansowych, prywatnych inwestycji w B+R oraz partnerstwa publiczno-prywatnego w realizacji zamierzonych celów [Bąkowski 2007, s. 181-222]. Wszystko to sprawia, że podmioty tworzące regionalne systemy innowacji są koncentrowane przestrzennie i lokalizowane w metropoliach i dużych miastach. Realizacja zadań określonych w RSI sprzyja aglomeracji proinnowacyjnych działań w zakresie dwóch pierwszych faz triady innowacji w stolicach regionów oraz miastach tworzących konurbacje (Śląsk, Trójmiasto). Większość Regionalnych Strategii Innowacji wskazuje na konieczność koncentracji sił i środków na rzecz wzmocnienia potencjału kreującego innowacje produktowe, procesowe i organizacyjne zaliczane do typu innowacji pierwotnych o charakterze przełomowym, podstawowym lub przyrostowym. W mniejszym stopniu strategię te identyfikują zadania odnoszące się do trzeciej fazy triady innowacji, tj. dyfuzji innowacji oraz zdolności podmiotów gospodarki lokalnej do absorpcji zmian innowacyjnych, warunkującej jej zasięg przestrzenny.

Gospodarkę lokalną tworzą peryferyjnie położone małe i średnie przedsiębiorstwa, gminne podmioty gospodarki samorządowej, lokalne władze samorządowe, społeczności lokalne, a także działające na rzecz rozwoju lokalnego gminne i powiatowe organizacje społeczne. Podmioty gospodarki lokalnej zainteresowane są przede wszystkim wsparciem ich endogenicznej zdolności do absorpcji egzogenicznych czynników rozwoju, w tym innowacji procesowych i organizacyjnych zarówno o charakterze pierwotnym, jak i wtórnym. Wsparcie tego rodzaju może być elementem polityki intraregionalnej, a także lokalnej (gminnej) polityki gospodarczej, przestrzennej i społecznej. Przedmiotem takiej polityki powinno być kształtowanie:

- właściwości lokalnej przestrzeni oraz struktury gospodarki lokalnej jako lokalizacyjnych determinantów innowacji;
- lokalnego kapitału społecznego, który jest elementem potencjału innowacyjnego lokalnych społeczności, rozumianego jako zasób możliwości, zdolności zarówno do kreowania, jak i – przede wszystkim – absorpcji rozwiązań innowacyjnych.

Regionalna Strategia Innowacji (RSI) jest podstawowym narzędziem formułowania regionalnej polityki innowacyjnej [Nowakowska 2008, s. 298], która – zgodnie z definicją Komisji Europejskiej – identyfikuje cele i działania prowadzące do podniesienia skali i efektywności procesów innowacyjnych [Klepka 2005, s. 12]. RSI mają budować partnerstwo na rzecz regionalnego systemu innowacji (RIS).

Regionalne Strategie Innowacji (RSI) nie mogą być jednorazowym aktem planistycznym. Zmieniające się zarówno endogeniczne, jak i egzogeniczne uwarunkowania realizacji celów wytyczonych w Strategiiach Rozwoju Regionalnego oraz RSI wymuszają konieczność korygowania nie tylko procedur realizacyjnych, ale także zmian priorytetów rozwoju, celów strategicznych i operacyjnych.

RSI zostały opracowane i przyjęte, decyzją sejmików wojewódzkich, we wszystkich polskich regionach. Najwcześniej, w sierpniu 2003 r. została uchwalona RSI dla województwa śląskiego, najpóźniej, w kwietniu 2008 r. – dla województwa mazowieckiego. W pozostałych województwach RSI opracowano i przyjęto do realizacji w latach 2004 i 2005. Prawie wszystkie (wyjątkiem jest tylko województwo mazowieckie) RSI zostały opracowane w okresie realizacji budżetu UE oraz celów polityki regionalnej UE obowiązujących w latach 2000-2006. Nowe cele i priorytety polityki regionalnej UE, przyjęte do realizacji w okresie lat 2007-2013, zostały – w stosunku do poprzedniego okresu – istotnie zmodyfikowane i dostosowane do potrzeb rozszerzonej UE oraz nowych wyzwań sformułowanych w priorytetach Strategii lizbońskiej. W ramach każdego z trzech aktualnych celów polityki regionalnej UE wyartykułowane są priorytety odnoszące się do sfery innowacyjności regionu [*Zbiór aktów prawnych WE...* 2006, s. 7-10]. W ramach Celu nr 1, kontynuowanego z poprzedniego okresu planistycznego (2000-2006), dotyczącego stymulowania rozwoju regionów problemowych (zacofanych i o małej gęstości zaludnienia), wyróżniony został nowy priorytet: badania i rozwój technologiczny. Priorytet ten umożliwia aplikowanie przez regiony o środki Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego (EFRR) przeznaczone na: rozwój infrastruktury zwiększającej zdolności w zakresie badań i rozwoju technologicznego oraz ich integrowanie w strukturach Europejskiej Przestrzeni Badawczej; kreowanie powiązań pomiędzy sektorem małych i średnich przedsiębiorstw (MŚP) a placówkami szkolnictwa wyższego, instytucjami badawczymi oraz centrami B+R; wsparcie partnerstwa publiczno-prywatnego oraz klastrów jako formy integrowania środowisk naukowych i praktyki gospodarczej; stymulowanie finansowania – za pomocą instrumentów inżynierii finansowej – absorpcji innowacji w grupach MŚP; pobudzanie i promocję przedsiębiorczości technologicznej.

W ramach omawianego priorytetu badania i rozwój technologiczny dostępne jest również finansowanie tzw. miękkich projektów nieinwestycyjnych z Europejskiego Funduszu Społecznego (EFS) w zakresie: upowszechniania technologii informacyjnych i komunikacyjnych umożliwiających e-kształcenie; promowania przedsiębiorczości i innowacyjności; opracowania i rozpowszechniania innowacyjnych form organizacji pracy; upowszechniania innowacyjnych technologii przyjaznych środowisku; stymulowania działań na rzecz kształtowania na szczeblu regionalnym konsensusu różnych środowisk społecznych na rzecz przedsiębiorczości i innowacyjności. Przedstawione wyżej nowe możliwości wsparcia finansowego proinnowacyjnych projektów realizowanych w regionach problemowych w istotny sposób zmieniają egzogeniczne uwarunkowania dotyczące konstruowania regionalnych strategii innowacji w polskich województwach, wymagających wsparcia w ramach Celu nr 1 (Konwergencja) polityki regionalnej UE.

Nowe, sprzyjające dla regionów przygranicznych okoliczności w zakresie wsparcia finansowego regionalnych projektów proinnowacyjnych kreuje Cel 3. polityki regionalnej UE – Wsparcie współpracy terytorialnej. Cel ten obejmuje

priorytety: wsparcie współpracy transgranicznej (na poziomie NUTS-3), wsparcie współpracy transnarodowej (poziom NUTS-2), wsparcie współpracy międzyregionalnej (poziom NUTS-3). Do wsparcia współpracy transgranicznej uprawnione są regiony przygraniczne usytuowane wewnątrz obszaru UE oraz niektóre regiony zlokalizowane przy granicach zewnętrznych UE. Wsparcie współpracy transnarodowej dotyczy m.in. dwóch obszarów w Polsce: regionów nadmorskich oraz tzw. ściany wschodniej. Wsparcie w ramach współpracy międzyregionalnej ma charakter horyzontalny – dotyczy wszystkich regionów UE. W ramach Celu Europejska współpraca terytorialna Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego współfinansuje realizację projektów dotyczących: wspólnego transgranicznego wykorzystania zasobów ludzkich i infrastruktury na potrzeby badań i rozwoju technologicznego (BRT); tworzenia i rozwoju transnarodowych sieci naukowych i technologicznych w celu zwiększenia BRT i zdolności w zakresie kreowania oraz absorpcji innowacji na poziomie regionalnym; stymulowania proinnowacyjnych relacji pomiędzy szkołami wyższymi i instytucjami oddziaływania w sferze B+R a sektorem małych i średnich przedsiębiorstw; ułatwiania dostępu do wiedzy naukowej i transferu technologii pomiędzy regionalnymi ośrodkami BRT a wiodącymi międzynarodowymi centrami kreującymi BRT; współpracy międzyregionalnej stymulującej innowacyjność regionu w sferze gospodarczej, społecznej oraz regionalnego ekosystemu – co w efekcie skutkuje wzmocnieniem skuteczności polityki regionalnej.

Możliwości wsparcia innowacyjności regionów w ramach Celu nr 2 polityki regionalnej UE (Konkurencyjność regionalna i zatrudnienie) będą miały praktyczne znaczenie w perspektywie następnego okresu programowania, obejmującego lata 2014-2020. W ramach tego celu kryterium kwalifikacji wsparcia stanowi przekroczenie przez region wskaźnika 75% średniej UE w zakresie PKB *per capita*.

Przedstawione wyżej możliwości wsparcia polskich regionów w ramach nowych priorytetów wyznaczonych do realizacji w ramach Celu nr 1 (Konwergencja) i Celu nr 3 (Współpraca terytorialna) polityki regionalnej UE, a także – w wymiarze perspektywicznym – Celu nr 2 (Konkurencyjność regionalna), zmieniają uformowane wcześniej egzogeniczne uwarunkowania kształtujące strukturę celów Regionalnych Strategii Innowacji (RSI), kształtowanie procedur i źródeł finansowania realizowanych zadań strategicznych, a także modelowanie i wdrażanie Regionalnych Systemów Innowacji (RIS).

5. Podsumowanie

Triadę cyklu innowacyjnego: *invention – innovation – diffusion* można identyfikować i analizować w odniesieniu zarówno do podmiotów i sektorów gospodarki, jak i do układów terytorialnych w wymiarze globalnym, narodowym, regionalnym i lokalnym. Na szczeblach regionalnych układów terytorialnych kategoria ekonomiczna, jaką jest innowacyjność – rozumiana jako zdolność do uczestniczenia w cyklu innowacyjnym – postrzegana jest jako cel rozwoju. Województwa, a na szczeblu lo-

kalnym gminy, ustawowo wyposażone są w samorządowe – administracyjne, planistyczne i ekonomiczne – instrumenty oddziaływania na gospodarkę, przestrzeń i społeczeństwo, które mogą służyć stymulowaniu innowacyjności w gospodarce regionalnej i lokalnej. W tym kontekście kategoria innowacyjności postrzegana jest jako mieszcząca się zarówno w strukturze celów, jak i w pakiecie instrumentów polityki regionalnej. Podstawowym instrumentem planistycznym w tym pakiecie są Regionalne Strategie Innowacji wskazujące scenariusz budowy Regionalnych Systemów Innowacji. Strategie tego rodzaju, opracowane i wdrażane we wszystkich województwach, powinny mieć charakter planów kroczących. Konieczność korygowania celów, zadań oraz procedur określonych w RSI jest konsekwencją zmieniających się zarówno endogenicznych, jak i egzogenicznych uwarunkowań rozwoju regionalnego. Kierunki modyfikacji tych strategii powinny uwzględniać przede wszystkim nowe możliwości stymulowania innowacyjności regionów w warunkach globalizacji gospodarki oraz integracji europejskiej.

Literatura

- Bagieńska A., *Kapitał ludzki jako czynnik rozwoju gospodarczego regionu*, [w:] M. Dylewski (red.), *Ekonomiczne i organizacyjne instrumenty rozwoju lokalnego i regionalnego – rozwój, innowacyjność, infrastruktura*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego nr 501, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2008.
- Bal-Domańska B., *Ekonometryczna analiza zależności poziomu rozwoju regionalnego i kapitału ludzkiego*, [w:] R. Brol (red.), *Gospodarka lokalna i regionalna w teorii i praktyce*, Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu nr 46, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław 2009.
- Brol R., *Innowacyjność lokalnych jednostek terytorialnych*, [w:] R. Brol (red.), *Gospodarka lokalna i regionalna w teorii i praktyce*, Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu nr 46, Wrocław 2009.
- Drucker P.F., *Innowacja i przedsiębiorczość. Praktyka i zasady*, PWN, Warszawa 1992.
- Drucker P.F., *Praktyka zarządzania*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Krakowie, Kraków 1994.
- Gorzela G., Bąkowski A., Kozak M., Olechnicka A., *Polskie regionalne strategie innowacji: ocena i wnioski dla dalszych działań*, Regional Studies Association – Sekcja Polska, Warszawa 2006.
- Herbst M. (red.), *Kapitał ludzki i kapitał społeczny a rozwój regionalny*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2007.
- Klepka M., *Raport. Efekty regionalnych strategii innowacji w Polsce. Rekomendacje do analizy szczegółowej*, Krajowy Punkt Kontaktowy Programów Badawczych UE, Warszawa 2005.
- Markowski T., *Teoretyczne podstawy rozwoju lokalnego i regionalnego*, [w:] Z. Strzelecki (red.), *Gospodarka regionalna i lokalna*, PWN, Warszawa 2008.
- Mempel-Śnieżyk A., *Od gospodarki przemysłowej do gospodarki opartej na wiedzy*, [w:] M. Dylewski (red.), *Ekonomiczne i organizacyjne instrumenty wspierania rozwoju lokalnego i regionalnego – rozwój, innowacyjność, infrastruktura*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego nr 501, Szczecin 2008.

- Nowakowska A., Klepka M., *Regionalna Strategia Innowacji*, [w:] K. Matusiak (red.), *Innowacje i transfer technologii. Słownik pojęć*, Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa 2008.
- Porter M.E., *Porter o konkurencji*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2001.
- Rózga R., *Gospodarka oparta na wiedzy a rozwój regionalny na przykładzie regionu środkowego Meksyku*, „Studia Regionalne i Lokalne”, nr 1(15), Warszawa 2004.
- Schumpeter J.A., *Teoria rozwoju gospodarczego*, PWN, Warszawa 1960.
- Schumpeter J.A., *Kapitalizm, socjalizm, demokracja*, PWN, Warszawa 1995.
- Strahl D. (red.), *Innowacyjność europejskiej przestrzeni regionalnej a dynamika rozwoju gospodarczego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław 2010.
- Świtalski W., *Innowacje i konkurencyjność*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2005.
- Welfe W. (red.), *Gospodarka oparta na wiedzy*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2007.
- Zbiór aktów prawnych WE w zakresie funduszy strukturalnych i Funduszu Spójności na lata 2007-2013. Komentarz*, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa 2006.

INNOVATIVENESS OF REGION IN THEORY AND PRACTICE

Summary: Innovative cycle triad: *invention – innovation – diffusion*, can be identified with reference to economy subjects and sectors and territorial systems in global, national, regional and local dimensions. In the article, we have innovation category defined, as well as innovativeness of region as an economics' category. The author has specified relations between regional development and innovativeness of regional economy. He has identified regional innovativeness stimulation instruments within the confines of regional policy created by the European Union and regional self-government units.